

Union, [y:] G. Magnifico, European Monetary Unification, New York, 1973. 19. Oreziak L., Euro: nowy pieniądz, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 1999. 20. Oreziak L., Unia gospodarcza i walutowa – perspektywy ustanowienia do końca XX w. i wpływ na kształt Unii Europejskiej, Sprawy Międzynarodowe, 1995, nr 4. 21.. Tsoukalis L., Unia gospodarcza i walutowa: pryzmat wyższej polityki, [y:] Wallace, H., Wallace, W., Proces tworzenia polityk wspólnotowych w Unii Europejskiej, Instytut Europejski, Łódź, 1998. 22. van de Coevering C., Structural convergence and monetary integration in Europe, De Nederlandsche Bank, MEB Series no. 2003-20, December, 2003. 23. Wojnicka E., Spory wokół teorii optymalnych obszarów walutowych, Ekonomista, Nr 1, 2002.

УДК: 336.03

Н.М. Добош

Національний університет “Львівська політехніка”

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЙОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЗРОСТАННЯ

ã Добош Н.М., 2012

Висвітлено та проаналізовано основні проблеми державного регулювання ринку страхових послуг України, узагальнено основні чинники, які визначали його становлення та розвиток, запропоновано шляхи його вдосконалення. Проведене дослідження дало змогу зробити висновки щодо забезпечення ефективної системи регулювання ринку страхування в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, страхова діяльність, методи державного регулювання, нормативно-правове забезпечення.

N.M. Dobosh

Lviv Polytechnic National University

ENSURING EFFECTIVE REGULATION OF UKRAINIAN INSURANCE MARKET IN THE CONTEXT OF ITS SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND GROWTH

The article describes and analyzes the main problems of state regulation of insurance market of Ukraine, summarized the key factors that determined its formation and development, the ways to improve it. The research allowed to make a number of conclusions to ensure the effective regulation of insurance market in Ukraine.

Key words: state regulation, insurance activities, methods of state regulation, legal software.

Постановка проблеми. Проведення економічних реформ та структурна перебудова економіки України потребує подальшого розвитку національного страхового ринку, що є фундаментом для сталого економічного зростання.

Важливою умовою та невід’ємним атрибутом функціонування будь-якої страхової організації в Україні є підпорядкування її основних напрямів діяльності чинному нормативно-правовому законодавству України. Функціонування в межах правового поля країни та знання всіх його

основних аспектів дозволить в перспективі ефективно та законодавчо правильно здійснювати свою діяльність страховику, що є передумовою його подальшого успішного функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині вивчення питань забезпечення ефективного регулювання національного страхового ринку займає вагому частку у дослідженнях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Алексєєв, В. Базилевич, Н. Внукова, О. Вовчак, О. Гаманкова, О. Заруба, Л. Орланюк–Малицька, С. Осадець, В. Плиса, О. Рабий, Т. Ротова, Н. Ткаченко, К. Турбіна, В. Фурман, В. Шахов та інші.

Проте серед основних положень наукових досліджень ми не можемо знайти одноманітних та сталих тверджень, а натомість бачимо багатовекторні пропозиції стосовно основних шляхів підвищення якості процесу регулювання страхових послуг. Отже, набувають актуальності дослідження та проведення державної політики щодо розвитку страхового ринку спрямованої на використанні непрямих методів його регулювання шляхом вдосконалення нормативно-правової бази та запровадження міжнародних принципів і стандартів державного нагляду та регулювання.

Цілями статті є дослідження особливостей державного регулювання ринку страхових послуг України, еволюції відповідних законодавчих та нормативно-правових актів, виокремлення та співставлення основних завдань та функцій Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в галузі страхування, а відтак виділення основних проблем регулювання страхового ринку України та розробка і подання пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування законодавчої бази страхування та становлення національного страхового ринку відбувалося у складних умовах в контексті зменшення довіри населення до фінансових установ внаслідок їх банкрутства та знецінення і неможливості повернення заощаджень за договорами страхування, укладеними з колишніми установами Держстраху.

Еволюцію законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють страхову діяльність в Україні, наведено в табл. 1 в порядку хронології:

Таблиця 1

Хронологія розвитку нормативно-правового регулювання страхової справи в Україні

Дата ухвалення	Назва нормативно-правового акту
4 червня 1994 року	Постанова КМУ № 358 “Про удосконалення механізму державного регулювання тарифів у сфері страхування”
3 квітня 1995 року	Постанова КМУ № 232 “Про затвердження положення про порядок і умови обов’язкового особистого страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд)”
14 серпня 1996 року	Постанова КМУ № 959 “Про затвердження положення про обов’язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті”
28 вересня 1996 року	Постанова КМУ № 1175 “Про затвердження положення про порядок і умови проведення обов’язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів”
1 червня 1998 року	Наказ Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю №32 “Про затвердження “Інструкції з бухгалтерського обліку операцій страхування (крім страхування життя)””
13 липня 1998 року	Положення про порядок і умови проведення обов’язкового страхування членів екіпажу і авіаційного персоналу Положення про порядок і умови проведення обов’язкового страхування авіаційних суден
04 жовтня 2001 року	Закон України “Про страхування” № 2745-III
29.березня 2002 року	Постанова КМУ № 402 “Про затвердження Порядку і правил проведення обов’язкового страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї”

Дата ухвалення	Назва нормативно-правового акту
11 листопада 2004 року	Закон України “Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів”
Інші законодавчі акти України, в тому числі: Закони України “Про підприємництво”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про зовнішньоекономічну діяльність”, “Про захист прав споживачів”, Лісовим, Митним, Повітряним, Цивільним, Податковим, Господарським кодексами України	
Інші Положення, що регулюють страхову діяльність з обов’язкових видів страхування	

Правовою основою розвитку страхової діяльності є Закон України “Про страхування”, який регулює відносини в сфері страхування і спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, організацій та громадян, що повною мірою стосується всіх сфер економіки.

Страхові компанії здійснюють свою діяльність згідно з відповідними ліцензіями, виданими Міністерством фінансів України. Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов’язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням. За формою страхування поділяють на обов’язкове та добровільне. [5,9]

Страхова послуга є специфічним товаром на страховому ринку. Під впливом попиту і пропозиції на ринку на конкурентній основі складається ціна страхової послуги, яка є об’єктом договору страхування і рухається в певних межах. Нижня межа ціни визначається принципом еквівалентності у страхових відносинах, який означає рівність між надходженнями платежів від страхувальників і виплатами страхового відшкодування та страхових сум. Верхня межа визначається потребами страховиків. Якщо ціна страхової послуги доволі висока, то страховик може опинитися в не вигідному становищі порівняно з конкурентами і може втратити клієнтів на ринку або зробити свою послугу недоступною для більшості страхувальників. Ціна послуги конкретного страховика залежить від розміру і структури його страхового портфеля, очікуваного прибутку, якості інвестиційної діяльності, розміру управлінських витрат.

Страховик має право відмовити у виплаті страхових сум (страхового відшкодування). Причини відмови страховика подано на рис. 1.

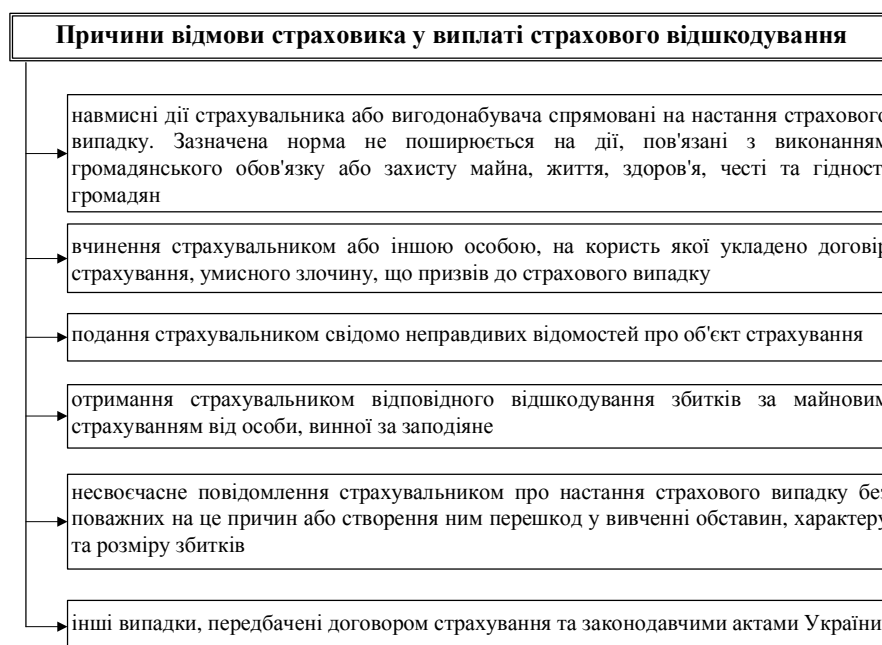

Рис. 1. Причини відмови страховика у виплаті страхового відшкодування

Невід’ємним атрибутом нормативно-правового забезпечення діяльності страховиків на ринку страхових послуг України є державний нагляд за здійсненням такої діяльності.

Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог чинного законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Законом України “Про страхування” в першій редакції було визначено єдиний орган державної виконавчої влади, що здійснює цей нагляд, – Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю – Укрстрахнагляд, утворений 17 вересня 1993 року Постановою Кабінету Міністрів України згідно з вимогами Декрету “Про страхування”.

Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю був центральним органом виконавчої влади, який було підпорядковано Кабінету Міністрів України. За своїм статусом Комітет мав ранг Державного комітету України.

Законом України “Про страхування” в редакції (від 4.10.2001р. № 2745) визначено спеціальний уповноважений орган Кабінету Міністрів України у справах нагляду за страховою діяльністю. Нині функції уповноваженого органу виконує Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

Законом України “Про страхування” визначені основні функції та завдання Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, наведені на рис. 2:

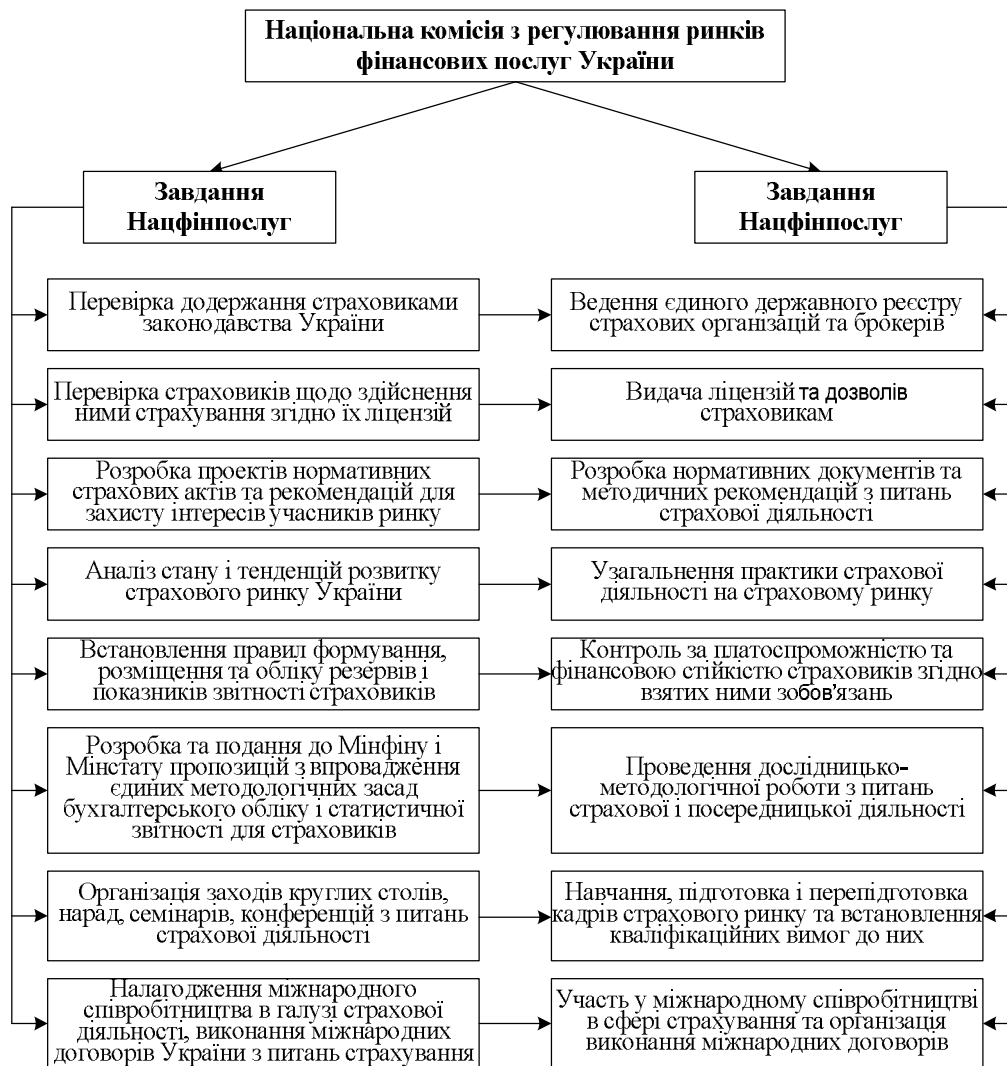

Рис. 2. Організація діяльності Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України

Нагляд за страховою діяльністю в Україні здійснюють у трьох напрямках.

Перший, початковий, припадає на етап подання документів на ліцензування. Усі підрозділи Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі Нацфінпослуг) вивчають подані документи, роблять свої зауваження до них. Страховики згідно з цими зауваженнями усувають зазначені недоліки. Особлива увага звертається на правила (умови страхування, страхові продукти), які розробляє страховик за тими видами страхування, на які він має намір отримати ліцензію. При цьому, з боку Нацфінпослуг звертають увагу на відповідність правил вимогам закону, а також на те, аби окремі положення не призвели до можливих зловживань з боку страхувальників. Крім того, контролюються розрахунки страхових тарифів, насамперед актуарні.

Другий напрям – це аналіз звітності, яку щокварталу подають страховики. Нацфінпослуг звертає особливу увагу на додержання умов платоспроможності, визначених законодавчими та нормативними актами, а також на розміщення страхових резервів на встановлених ним умовах.

Особливо аналізують розмір і причини заборгованості перед страхувальниками. За результатами аналізу формують план перевірок страховиків на наступний квартал.

Третій напрям – проведення безпосередніх перевірок на місці. Перевіряючі Нацфінпослуг аналізують первинну бухгалтерську та фінансову документацію, вивчають відповідність договорів страхування правилам, затвердженим під час ліцензування та реєстрації, вивчають банківські документи. За результатами перевірок складають відповідні акти, що є підставою для прийняття санкцій до страховиків [4, с. 75].

До основних чинників, які визначали розвиток регулювання страхового ринку та нагляду за діяльністю страхових організацій за час незалежності України, можна зарахувати:

1. Перехід до ринкових механізмів регулювання в економіці держави.
2. Зменшення бюджетного фінансування і перехід до комерційного фінансування реконструкції економіки.
3. Запровадження масштабної приватизації і пов'язані з нею розміщення приватизаційних цінних паперів, акцій підприємств, поява комерційних страхових організацій з обслуговування приватизаційних процесів. [8]

Також залишається низка невирішених проблем у регулюванні страхового ринку України, які наведено на рис. 3.

Рис. 3. Основні проблеми регулювання ринку страхових послуг України

Недостатній розвиток нормативно-правової бази, на основі якої повинна встановлюватись відповідальність за правопорушення на страховому ринку, а також неузгодженість вже прийнятих законодавчих актів між собою, своєю чергою, має наслідком відсутність необхідного обсягу повноважень державних органів для застосування санкцій та притягнення до відповідальності юридичних і фізичних осіб за порушення страхового законодавства, зокрема за відсутність укладених договорів з обов'язкових видів страхування.

Це також спричиняє неузгодженість дій як державних органів між собою, так і різних саморегулюючих організацій (об'єднань страховиків), які функціонують на страховому ринку України [3]

Також однією з серйозних проблем, що заважають поступальному розвитку страхових організацій та самого страхового ринку загалом, є відсутність впорядкованої системи страхового обліку, звітності та статистики страховиків. Нині дуже мало вітчизняних вчених приділяють увагу у своїх наукових дослідженнях цьому питанню. Тому спробуємо дати коротку характеристику цій проблемі.

На нашу думку, “страховий облік” – це взаємообумовлене, чітко задокументоване кількісне відображення страхової діяльності страховика у тісному зв’язку з її якісним аспектом, який проводиться винятково в узагальнюючому грошовому вимірнику. Основою такого обліку страховика є інформація про об’єкти страхування, страхові суми та платежі, які їм відповідають, величини конкретно проведених страхових відшкодувань, а також похідні від них показники страхової діяльності, першоджерелом якої є укладені договори страхування та перестраховування.

Страховий облік, на нашу думку, дозволить надати керівництву страхових організацій повну картину про реальний стан справ всередині підконтрольних їм суб’єктів страхової діяльності, а це своєю чергою буде мати за наслідок швидке і ефективне реагування на виклики як внутрішнього так і зовнішнього середовища [1, 2, 7]

Загалом можна констатувати той факт, що відсутність прозорого законодавства та якісної системи обліку, звітності, розкриття інформації та нагляду за діяльністю страхових організацій, недостатність статутного капіталу страховиків та низький рівень професійної підготовки їхніх кадрів з питань страхування обмежує можливості потенційних інвесторів та споживачів страхових послуг щодо якісного відбору страхових організацій, а це своєю чергою зменшує спроможність страхового ринку до мобілізації вільних фінансових ресурсів для подальшого ефективного використання в системі народного господарства, підвищення обсягів страхового посередництва та сприяння розвитку ринку страхування в цілому. Для вирішення цих проблем необхідно забезпечити проведення активної державної політики, спрямованої на подальший розвиток системи регулювання страхового ринку та нагляду за діяльністю страхових організацій, приведення страхового законодавства України відповідно до правових документів Європейського Союзу щодо регулювання та нагляду за ринком страхових послуг.

У літературі останніх років акцентується увага на тому, що роль держави в період перехідної економіки істотно відрізняється від її ролі у суспільстві зі сформованими ринковими відносинами, стабільною правовою базою, розвиненим фондовим та страховим ринками. В умовах стабільного економічного розвитку держава повинна, передусім, сприяти встановленню системи самоорганізації і саморегуляції, робити акцент на незмінність і довготривалість господарських зв’язків. У період трансформаційних перетворень такий механізм державного регулювання не завжди прийнятний, оскільки перехідна економіка динамічно змінюється, держава повинна сприяти змінам не лише умов діяльності, а навіть і функцій суб’єктів господарювання. Врешті-решт усе це підвищує ризиковість господарювання у всіх сферах діяльності, вимагає активних заходів держави щодо формування ринку страхових послуг, потребує дієвого, але виваженого її втручання (законодавчого, економічного) у процес реформування.

Державне регулювання страхової діяльності здійснюють також у певних межах і місцеві органи виконавчої влади. Але рішення цих органів мають обмежений діапазон дії. До компетенції місцевих органів влади входить розробка методичних рекомендацій щодо проведення експерименту на їх території, спрямованого на страхування певного ризику, визначення специфічних особливостей муніципального страхування, видання нормативних актів щодо контролю страховиків, які проводять страхування за програмами, розробленими з ініціативи та під контролем місцевих органів влади.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Діючі моделі державного регулювання страхового ринку передбачають пошук оптимального співвідношення внутрішніх сил ринкового саморегулювання та безпосереднього впливу державних органів нагляду. У ринковій економіці в умовах кризи основний тягар припадає на державні органи нагляду за страховою діяльністю, адже в умовах нестабільного ринкового середовища, відсутності чітко визначеної стратегії розвитку та макроекономічної стабільності можливості ринкової саморегуляції досить обмежені і не можуть

реально забезпечувати потреби страхового захисту від наявних ризиків. До того ж важливою передумовою якісних зрушень в регулюванні страхового ринку є рівень підготовки кадрів, особливо фахівців андеррайтингу та аудиту.

Державне регулювання страхової діяльності зумовлює необхідність створення єдиного інформаційно-аналітичного центру, в якому опрацьовувалися б масиви даних з усього спектра фінансування страхового ринку. Одним з важливих питань, які сьогодні хвилюють страхові компанії України, є проникнення зарубіжних страховиків на вітчизняний страховий ринок і пов'язана з цим можливість перекачування страхових платежів за кордон, оскільки чинним законодавством від цього не має захисту.

З метою стабільного функціонування страхового ринку та забезпечення умов ефективної керованості та гарантованості страхового підприємництва, недостатньо вдосконалювати лише законодавство, що регулює страховий ринок. Необхідно розробити та впровадити торговельний та податковий кодекси, належить послідовно вдосконалювати фінансове, банківське і страхове законодавство. Особливо необхідним є створення сукупності законодавчих актів, які б охопили всі сектори ринкової економіки, сприяли упорядкуванню взаємовідносин між суб'єктами ринку на всіх етапах процесу створення валового внутрішнього продукту держави.

Загалом чимало аспектів регулювання страхового ринку України в контексті забезпечення його сталого розвитку та зростання досліджені науковцями частково або недостатньо. Це і буде предметом подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

1. *Зміни до Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя від 21.12.2005 р. № 1541/11821 [Електронний ресурс] / Держфінпослуг. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dfp.gov.ua>.* 2. *Костіна Н. І. Формалізація та структуризація процесів оподаткування страхової діяльності / Н.І. Костіна, Л.О. Позднякова // Економіка: проблеми теорії та практики – ДНУ, Дніпропетровськ. – 2001. – Вип. 84. – С. 20–30.* 3. *Никифорова Н. А. Аналіз в антикризисном управленні / Н. А. Никифорова // Фінансовий менеджер. – 2004. – № 6. – С. 5–12.* 4. *Осадець С. С. Проблеми і перспективи розвитку страхової справи / С. С. Осадець, Н. В. Харченко // Фінанси України. – 1997. – № 3. – С. 74–78.* 5. *Осадець С. С. Страхування : підручник / Осадець С. С. – К. : КНЕУ, 2002 – 599 с.* 6. *Петров М. А. Інтеграція ринков в умовах глобалізації на прикладі страхового ринку / М. А. Петров // Фінанси. Інвестиції. Деньги. – № 7. – 2003.* 7. *Пилипенко О.І. Управлінський облік власного капіталу / О. І. Пилипенко // Бухгалтерський облік і аудит : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : “Наука і освіта”, 2004. – Т. 17. – С. 58–59.* 8. *Плиса В. Й. Державне регулювання страхового ринку в економічній системі України / В. Й. Плиса // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2007. – № 30. – С. 324–331.* 9. *Плиса В. Й. Страхування : підручник / Плиса В. Й. – К. : Каравела, 2010. – 472 с.*